

НАКАЗАНИЕ

ВЪ УЧИЛИЩЕТО И СЪМЕЙСТВОТО.

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ЕТЮДЪ

ОТЪ

Проф. М. ВАМБЕРГЕРЪ.

ПРЪВЕЛЪ И ДОПЪЛНИЛЪ

А. БЕЗЕНШЕКЪ.

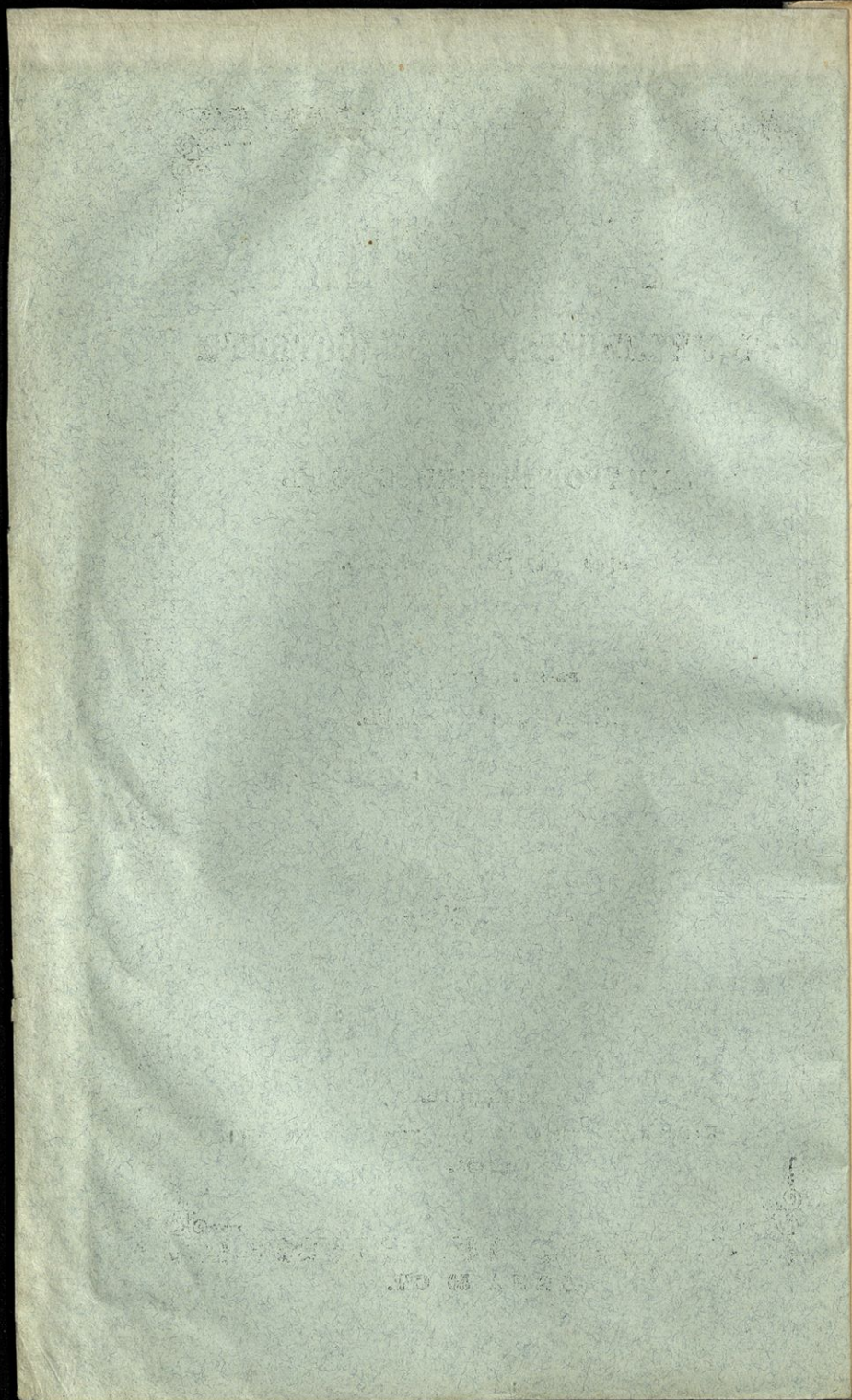

ПЛОВДИВЪ.

Издава книжарница „ПЧЕЛА“ — Луй Безеншекъ.

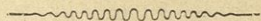
1901.

ЦѢНА 50 СТ.

НАКАЗАНИЕ

ВЪ УЧИЛИЩЕТО И СЪМЕЙСТВОТО.

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ЕТЮДЪ

ОТЪ

Проф. М. ВАМБЕРГЕРЪ.

ПРЪВЕЛЪ И ДОПЪЛНИЛЪ

А. БЕЗЕНШЕКЪ.

ПЛОВДИВЪ.

Издава книжарницата „ПЧЕЛА“ — Луй Безеншекъ.

1901.

44341

Дружествена печатница „СЪГЛАСИЕ“.

030050964

На бившия си многоуважаемъ учитель,
сегашенъ другарь и приятель

Г-нъ Антонъ Безеншекъ

посвѣщава настоящия си трудъ,

по случай на 25-годишния му учителски юбилей,

въ знакъ на искрена признателность:

М. Валдбергерь,

Професоръ въ Карловацъ (Хърватско).

Прѣдисловие.

Като благодаря сърдечно на бившия си отличенъ ученикъ (отъ 1875—78 г. въ Загребската гимназия), днешния любимъ приятель г-нъ професоръ *М. Вамбергеръ* за особената честь, която ми прави съ дедикацията на настоящия интересенъ етюдъ, по случай на 25-годишния ми учителски юбилей, желая отъ все сърдце, щото и той да дочека щастливо юбилея на ползотворната си учителска и списателска дѣятелность въ отечеството си, както азъ го дочекахъ въ братската страна — България.

Дано тоя благороденъ актъ на явна признателность да се отплаща нему многократно чрѣзъ изявления на подобна искрена благодарность и отъ страна на неговитѣ ученици!

Наблюденията, които можахъ да правя прѣзъ четвъртвѣковното си учителствование въ Хърватско и въ България, дадохъ ми поводъ, да искажа тукъ-тамъ и нѣкои собствени възгледи, та да спомена нѣколко примѣри отъ своята учителска практика; а чрѣзъ това искамъ само да подкрѣпя вѣрността на теорията, защищавана отъ учения професоръ, по въпроса на наказанията.

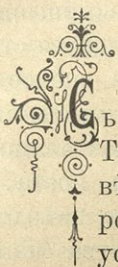
При изпълняването на учителската длъжност получихъ разни доказателства за ученическа признателност,—за противоположното не искамъ да споменувамъ; — но настоящето доказателство, което се отнася до първитѣ години на учителствуването ми е *единствено* по своя родъ, и вече за това заслужва да бжде отбѣлзано въ явностъ.

Ако би да съществуваха навредъ подобни отношения между учители и ученици, тогава вече отдавна щѣше да загуби значението си старата латинска пословица : Quem dīi odere, pædagogum fecere. А всѣки учителъ щѣше да се счита щастливъ, щомъ получи за своя трудъ въ училището — *признателностъ* въ живота.

Пловдивъ, 31-й Декемврий 1900 г.

А. Б.

Въ потъ на челото си ще си изкарвашъ хлѣба. Това бѣ първото наказание на първия чловѣкъ. Отъ тогава и до днесъ нѣма чловѣкъ, роденъ отъ майка, който прѣзъ живота си да не е усѣтилъ жилото на нѣкакво наказание Християнската вѣра ни учи, че Господъ наказва грѣшниците; а извѣстно е сѣщо, че се наказватъ виновниците въ държавата, въ училището, въ обществото и въ сѣмейството. За Божието наказание тукъ не искамъ да говоря: то е било всекога справедливо и ще си остане такова, защото произлиза отъ сѣщество най-справедливо и най-мъдро; нито пъкъ искамъ да говоря за наказанието, което държавата налага на виновниците за разни злодѣяния и прѣстѣпления, защото това наказание е установено чрѣзъ закони, които изключватъ всека субективна самоволностъ даже отмѣщението. Ний ще говоримъ въ тази книжка за наказанието, съ което родителитъ наказватъ дѣцата си, учителитъ — ученицитъ си и възпитателитъ — възпитаницитъ си. Това наказание не е установено отъ нѣкакви задължителни правила, нито пъкъ е нормирано чрѣзъ нѣкакви закони, та поради това не е всекога еднакво, нито съобразно съ самото дѣйствие, което подлежи на наказание. Особено то може да бѣде несправедливо тогава, когато го налага онзи, който е непосредствено докаченъ отъ дѣйствието на виновния. Въ таквъ случай наказанието се прѣобръща често пѣти въ сѣщинско отмѣщение, което съ своята тежестъ силно поврѣжда етическата идея на справедливостта и немилостиво наранява младата душа на наказания.

Понеже наказанието е горчивъ лѣкъ за моралнитъ душевни рани, то мнозина дълбоко чувствувещи педагози

сж размишлявали върху това и сж желаяли, може би, да става възпитанието и обучението на челоѡѡка по такѡѡвъ начинъ, че да нѣма въобще нужда отъ наказание за дѣцата или за ученицитѣ. Такова желание, обаче, ще остане всѣкога *pium desiderium* (набожно желание). До като челоѡѡкътъ е челоѡѡкъ, той все съ своитѣ усѣтителни органи ще схваща този реаленъ свѣтъ, ще размишлява за него и за себе си, ще чувствува, ще желае, ще се стреми и работи, ще страдае и плаче, ще съгрѣшава, ще се разкайва и ще прѣнася—наказанията. Чрѣзъ тия мѣчнотии той постепенно ще се въздига по-високо и постоянно ще се усѣвършенствува, съобразно съ думитѣ на поета: *Per aspera ad astra* *) т. е. прѣзъ мѣчнотииитѣ до звѣздитѣ.

Не могатъ да се наказватъ само същества напълно съвършени; а челоѡѡкътъ не е отъ този видъ същества. Той обаче се мѣчи, споредъ челоѡѡческитѣ си сили, да стане съвършенъ. Полека и постепенно той се доближава, посрѣдъ мѣжитѣ и страданията, къмъ тази възвишена цѣль. Но трѣбва да се каже, че успоредно съ моралния и интелектуаленъ напрѣдъкъ на челоѡѡчеството падатъ наказанията и тѣхната строгостъ. Въ старо врѣме бащата е разполагалъ съ живота на дѣцата си (*jus vitae necisque*), както и господарътъ съ живота на робитѣ си. И двамата сж упражнявали това свое право. Бащата съвсѣмъ свободно е могълъ да изложи дѣтетото си на смъртъ върху Тайгетъ; а господарътъ могълъ да убие роба си, и никой не го смѣталъ за отговоренъ, никой не оплаквалъ пропадналото дѣте или убития робъ. Сега вече това не е възможно; даже въ днешнитѣ врѣмена се повдига въпросътъ: справедливо ли е, да се наказва съ смъртъ прѣстѣпникътъ, който силно е нарушилъ Божиитѣ или челоѡѡчески закони? Кой не вижда въ тѣзи два етапа голѣмия напрѣдъкъ на челоѡѡческия родъ въ образованието на ума и на сърдцето? И така ще бѣде всѣкога, до като слънцето грѣе надъ нашата планета и до като на послѣдната съществува челоѡѡческиятъ родъ. Постепенно и непрѣкъснато той ще се повдига въ стѣпалото на културното усѣвършенствуване все по-високо и по-високо, и както сж прѣстанали постепенно

*) Произхождението на цитата не е извѣстно. Сенека казва подобно *Non est ad astra mollis et teres via*. (Не е удобенъ и гладкъ пътя до звѣздитѣ).

различнитѣ пороци на старитѣ и срѣдни вѣкове, така постепенно ще се изцѣрятъ разнитѣ морални рани на нашитѣ врѣмена.

Много помага на това и наказанието, ако то се прилага всѣкога и навсѣкъждѣ не слѣпешката и съ страсть, но разбрано и рационално. За да стане подобно нѣщо, трѣбва прѣди всичко да се знаятъ три нѣща: **1) Какво нѣщо е наказанието?—2) Коя е цѣльта на наказанието?—3) Какъ трѣбва да се наказва?**

Тѣзи три основни въпроса ще бѣдатъ прѣдметъ на настоящата книжка.

На първитѣ два въпроса ще отговоря вкратцѣ съ етиката и педагогията, понеже тѣ сж повечето теоретически. Обаче съ третия въпросъ, който е съвсѣмъ отъ психологическо естество и който е единъ отъ най-мжчнитѣ и най-важнитѣ, ще се позанимаемъ по-пространно.

I. Какво нѣщо е наказанието.

Ако хората не живѣеха задружно, но всѣкой за себе си отдѣлно като пуцинаци, то не щѣше да има наказание на свѣта. Человѣкъ, който съ никого не влиза въ сношение и който живѣе самъ за себе си, като Робинзонъ, той не може никому да направи нѣкое зло, нито пъкъ може да побърка на обществения редъ. Въ такъвъ случай не може да има нито виновникъ, нито наказател, слѣдователно не може да има и наказание. Но человекъ не може така да живѣе, защото той, както казва Аристотель, е „обществено същество“^{*)}, слѣдователно той има нужда отъ общество или отъ нѣкакво другарство. Обаче въ дружбата, каквито сж: сѣмейството, задругата, училището, общината, дружеството, хората се сношаватъ съ хора, и по такъвъ начинъ могатъ единъ на другъ да си нанасятъ злини, неправди и могатъ да смущаватъ обществения редъ. Ако тази дружба иска да съществува и да не се разпадне, то трѣбва всѣка злина, всѣка неправда и всѣко нарушаване обществения редъ да се прѣдвари съ едно репресивно срѣдство, което да бѣде съобразно

^{*)} Ζῷον πολιτικόν.

съ надлежното дѣйствие. Това сръдство е *наказанието*. Слѣдователно може да се каже, че наказанието е реакция на обществената група противъ акцията на отдѣлна личностъ, която поврѣжда сжществото и цѣлѣта на обществото и която разрушава основитѣ на послѣднѣото.

Какво слѣдва отъ туй? Слѣдва, че всѣко чловѣческо общество, което иска да има право на сжществуване, трѣбва да се основава върху морални основи и трѣбва да има етическа цѣль. Ако не е тѣй, то не може да се принуждава всѣкой отдѣленъ членъ, да почита сжществуването на обществото, нито пъкъ послѣднѣото има право да го наказва, ако той дигне ръка противъ него. Никаква обществена дружба не бива да прѣдставлява сама за себе си цѣлѣта, която да ѝ дава право да сжществува, но трѣбва да има етическа цѣль; защото тогава и една разбойническа шайка, която нѣма етическа цѣль, щѣше да има право да сжществува. Значи, само онова общество, което почива на морална основа, има право да сжществува, на и само то може да наказва своитѣ нарушители и да употребява противъ тѣхъ наказанието като сръдство за самозащита. Но това наказание не е ли единъ видъ отмъщение, което етиката осжжда?—Не е. Отмъщението се извършва отъ отдѣлна личностъ спрѣмо друга заради себе си и заради своята собственост. Отмѣстителътъ отмѣщава за себе си, за своята личностъ; а обществото не отмѣщава за себе си, но дава само едно удовлетворение на етическитѣ идеи, които му служатъ за основа и които е докачилъ виновния. Това удовлетворение освѣщава самата *идея*, но не нѣщо реално, нито пъкъ лично.

Държавата и всѣка обществена група може да наказва само въ името на *етическитѣ идеи*, но не и заради нѣкоя личностъ или въ името на нѣкои партизански стремления.

Такива наказания щѣха да бждатъ дѣйствително прости отмъщения. А никой, който наказва, не трѣбва да отмѣщава; той може да наказва само въ името на идеята или въ името на справедливия Богъ, но не заради своята личностъ. Тази идеална сила на наказанието държавата дава на сждията, да я извършва надъ гражданитѣ; а естествениѣ и морални отношения даватъ тази властъ на ро-

дителитѣ, възпитателитѣ и учителитѣ, да я извършватъ върху дѣцата, възпитаницитѣ и ученицитѣ.

Ако сега резюмираме досегашното тълкуване, ще получимъ слѣдущата дефиниция на наказанието:

Наказанието е болка, която чловѣческата дружба въ името на етическитѣ идеи причинява чрѣзъ своитѣ пълномошници надъ ония, които нарушаватъ моралнитѣ ѝ основи.

Слѣдователно, наказанието трѣбва да се прилага въ името на етическитѣ идеи. Сега се поражда въпросътъ: *въ името на какви етически идеи трѣбва да се наказва прѣстѣпникътъ?* — Съ отговора на този въпросъ ще отговоримъ същеврѣменно и на втория нашъ въпросъ, който бѣ:

II. Коя е цѣльта на наказанието?

На този въпросъ разни теоретици отговарятъ различно: едни казватъ, че виновникътъ трѣбва да се наказва въ името на идеята на *свзвршенството*; а това значи, че цѣльта на наказанието е, да дѣйствува върху волята на виновника и върху волята на другитѣ, които би могли да искатъ да извършатъ същото, нѣ ги прѣдпазва или заплашва отъ това дѣйствие. Въ съчиненията на Сенека четемъ слѣдущето правило: „Nemo prudens punit, ut ait Plato, quia peccatum est, sed ne peccetur!“ *) Ако е тази цѣльта на наказанието, тогава трѣбваше да се наказва колкото е възможно по-строга, защото тогава наказанията по-силно ще заплашватъ.

Съобразно съ тази теория щѣше да се оправдае и смъртното наказание въ гражданския наказателенъ законъ, при всичко че върху него спорятъ много разни философи и юристи.

Втори теоретици казватъ така: „може да се наказва въ името на идеята на *благоволенieto*“, което значи, че цѣльта на наказанието е, да поправи виновника. Ако е тѣй, то нѣкои наказания не щѣха да бждатъ оправдани, като напр. горѣпоменатото смъртно наказание, защото то из-

*) Никой благоразуменъ, както казва Платонъ, не наказва, защото се е съгрѣшило, но да не се съгрѣшава.

ключва възможността, да се поправи виновния. Споредъ тази теория, също така не щѣха да бѣдатъ оправдани ония наказания, които не гарантиратъ поправянето. (Впрочемъ често пѣти това не е лесно да се знае).

Трети теоретици казватъ: „трѣбва да се наказва въ името на идеята на *справедливостта*“, което ще рече, че цѣльта на наказанието е отмъщение или отплата за нанесеното зло, или парализиране на злото съ зло. Споредъ тази теория трѣбва да бѣде, „око за око“ или „зѣбъ за зѣбъ“.

И тѣй имаме тукъ три главни теории за цѣльта на наказанието: първата казва, че наказанието трѣбва да *заплашва*, втората, че трѣбва да *поправя* виновника, а третата, че трѣбва да *отмъсти* за нанесеното зло или да го уравни. Тѣзи теории влизатъ въ въпроса за гражданското и педагогическо наказание. Но трѣбва да признаемъ винаги, че всѣка една отъ тѣзи теории *сама по себе си* не е достатъчна, както ще се убѣдимъ отъ слѣдущето тълкувание.

Ако се наказва само споредъ заплашителната теория, тогава, разбира се, наказанията сѣ толкова по-добри, колкото сѣ по-строги. Но съ това се накърнява справедливостта, защото не се гледа на съразмѣрността на наказанието спрямо дѣйствието, което подлежи на наказание; поврѣжда се така също идеята на благоволенieto, защото не се гледа на това, да ли наказанието ще поправи виновника, или не. Следователно, заплашването не може да бѣде единствена цѣль на наказанието, но то пакъ е *една* цѣль; понеже законодателятъ, като заплашва съ известно наказание за известно дѣйствие, прави съ това психологически натискъ върху онѣзи, които би искали да го извършатъ.

Ако би пѣкъ да се наказваше само споредъ поправителната теория, тогазъ наказанието трѣбваше да е по-мекко. Наистина, това щѣше да е хуманно, но често пѣти и несправедливо. Ония държави, които искатъ само да се поправятъ злодѣйцитѣ, построяватъ за послѣднитѣ модерни затвори, условиятъ имъ учители и харчатъ за тѣхъ даже толкозъ, колкото и за учебнитѣ заведения. Следователно, за убиеца се правятъ разноски, а какво се прави за сирацитѣ на убития?—Нищо. Тѣ сѣ прѣдоставени

сами на себе си и на милостта на другитѣ хора. И така, споредъ поправителната теория, на виновника може да се прави добро, а за невиннитѣ страдалци — нищо, и даже тѣ се занемаряватъ; а това е несправедливо, защото ху-маността спрѣмо злодѣйцитѣ става въ този случай като нехуманостъ спрѣмо добритѣ. (Bonis po et, qui malis parcit *). Друга една несправедливостъ е тази, че паритѣ, похарчени за възпитанието и поправянето на злодѣйци-тѣ, се отниматъ често пѣти отъ срѣдствата за възпита-нието на невиннитѣ младежъ, при всичко че андрогогията, т. е. възпитанието на мъже или на възрастни хора, спо-редъ психологията, има само проблематична стойностъ. Хер-бартъ казва: „Злодѣйцитѣ се връщатъ отъ затворитѣ по-лоши и по-опасни, отколкото сж били по-прѣди.“

Възрастниятъ чловѣкъ е психологически толковъ утвърденъ, щото дѣйствиелно е много мъчно, да се прѣ-обърне Савелъ на Павелъ. Отъ това слѣдва, че и попра-вителната цѣль на наказанието не може да бѣде единст-вена цѣль, но и тя при всичко това е *една* цѣль.

Теорията на парализирането или отмъщението гла-си тѣй: „на злодѣца нека се отплати съ зло.“ — Онзи чловѣкъ, който е поврѣдилъ етическитѣ идеи, които сж основата на обществената дружба, трѣбва да прѣтърпи злото, за да даде съ своята болка удовлетворение на по-врѣдения идеалъ. Това го изисква справедливостта, която е регулаторъ на наказанието.

Сега ако резюмираме досегашнитѣ размишления вър-ху цѣльта на наказанието, трѣбва да кажемъ, че тя е три вида: *заплашителна, поправителна и отмъстителна*.

При справедливото опрѣдѣление на наказанието, на-казателтъ трѣбва да гледа и на третѣ вида цѣль; но въ разни обществени и държавни обстоятелства и съобразно съ различна възраст и различно психическо състояние на виновника, и най-послѣ, като оцѣнява самото дѣйствие, наказателтъ трѣбва да има прѣдъ видъ едната или двѣтъ цѣли повече, а третата по-малко. Напр. юридическото на-казание, безъ съмнѣние, повече ще настоява, да парализира вината и да заплаши другитѣ, а по-малко ще гледа, да

*) Добритѣ поврѣжда онзи, който прощава лошитѣ.

поправи виновника. При педагогическото наказание обаче е тъкмо обратното: педагогът най-много трѣбва да настоява, да поправи виновника; но неговата цѣль не е да заплашва, нито пъкъ да парализира вината, понеже недораслиятъ юноша не може още да схване етическата идея на справедливостта. Хербартъ казва тъй: „Педагогическитѣ наказания нѣматъ такъвъ характеръ, както гражданскитѣ; тѣхната цѣль, именно подобрънieto, е рѣдко позитивна цѣль на гражданскитѣ наказания, защото въ тия наказания малка е надеждата, че ще се постигне тая цѣль.“—Bethe е върлъ противникъ на това, щото наказанието въ сѣмейството и училището да има заплашителна цѣль. Той казва именно така: „Държавата и армията сж принудени изобщо да послѣдватъ заплашителния принципъ, доколкото искатъ, да не бѣде тѣхното съществуване постоянно несигурно. Ако би да се прѣнесатъ сжщитѣ поправителни сръдства въ сѣмейството и училището, тогава туй прѣдъ Бога не е нищо друго, освѣнъ прѣстѣпление. Всѣко прѣдпоставяне на силата прѣдъ разума значи, да се унижава чловѣкъ въ тия малки общества като животно.“

Това нека бѣде достатъчно за дефиницията и цѣльта на наказанието.

Прѣминавамъ къмъ третия въпросъ:

III. Какъ трѣбва да се наказва?

Този е (споредъ нашето мнѣние) най-важния и най-мжченъ педагогически въпросъ, за който не може да се разсжждава теоретически съ онази позитивностъ, съ която може да се говори за съществото и цѣльта на наказание-то. — Каква е вече самата разлика по този въпросъ между юристъ и педагогъ! — Гражданскитъ сждия, щомъ види, че е доказана вината на виновника и сж разяснени всичкитѣ второстепенни обстоятелства, налага такова наказание, каквото прѣдписва законътъ. Той не се грижи много, каква присѣда ще изрече или какво наказание ще приложи; но повечето се грижи, да опрѣдѣли ясно и безъ никакво съмнѣние прѣстѣпното дѣйствие и да узнае всестранно обстоятелствата, които сж го придружавали. Щомъ това стане и щомъ прѣстѣпността на дѣйствието се дока-

же и се посочатъ всичкитѣ обстоятелства, които сж го причинили и придружавали, тогава сждията съ достатъчна сигурностъ може да прѣдвиди голѣмината и качеството на наказанието. — У педагога е тъкмо противното. Той често пѣти е очевиденъ на наказуемото дѣйствие, защото става прѣдъ самитѣ му очи; ако ли пѣкъ не става прѣдъ него, той скоро ще го узнае и не му трѣбва надълго да изслѣдва и да установява факта.

Той познава виновника въ дѣното на душата му, понеже всекой день се занимава съ него, а така сжщо знае и другитѣ обстоятелства, които сж придружавали дѣйствието. Тия работи на гражданския сждия не сж извѣстни. Но при всичко това на педагогическия сждия е по-мжчно да опрѣдѣли наказанието, отколкото на юриста. За да бжде педагогическото наказание умѣтно, т. е. за да може да дѣйствува на виновника поправително — а това е, както казахме по-горѣ, главното нѣщо, — то не стига педагогътъ да има прѣдъ очитѣ си тритѣ степени на наказуемостта: *Dolus, Culpa, Conatus**), но трѣбва да вникне въ субективната чувствителностъ на виновника. А тази чувствителностъ е твърдѣ различна у дѣцата, споредъ тѣхнитѣ физически, психически и възпитателни различия. Той трѣбва да гледа на пола, на общественото положение, или на прогресивното или моралното нивó на виновника. Съ една дума, той трѣбва да индивидуализира своитѣ наказания. При наказанието не трѣбва да го ръководи нѣкакъвъ наказателенъ законъ, а психологията и тънкиятъ мораленъ тактъ.

Както въ логиката главното нѣщо, което се изисква за дефиницията, е туй: *Definitio sit adaequata*, това сжщото може да се каже и въ педагогията, именно главното правило за наказанието трѣбва да гласи: *Pœna sit adaequata*, и то въ двойно отношение „адекватно“ или съобразно: а) въ отношение на субективната индивидуалностъ на виновника и б) въ отношение на самото наказуемо дѣйствие. Че само по такъвъ начинъ трѣбва да се наказва, а не иначе, това искаме да докажемъ съ изреченията на нѣкои прочути философи и педагози; а на края нека ни бжде позволено да споменемъ нѣкои случаи изъ многогодишната ни учителска практика.

*) Хитрость, вина, покушение.

Било е време, когато свѣтътъ се е управлявалъ споредъ правила или споредъ шаблони. Кояко разнообразни направленья или посоки сж имали художественитѣ школи, напр. ония по живописѣта! Тѣзи направленья или посоки сж дали прочути живописци; а *alii minorum gentium*, като епигони вървѣли едни подиръ този, други подиръ другъ „maestro“, сжщо като овце подиръ овена, който ги прѣд-вожда. Струва ни се, че полегка-легка ще прѣстане туй, защото модернитѣ художници почнаха да се освобождаватъ отъ юздитѣ на школитѣ; тѣ искатъ да живѣятъ самостоятелно, и на произведенията си искатъ да дадатъ отпеча-тъка на своята индивидуалностъ. — Сжщото нѣщо е и съ наказанието; старата педагогия е имала стѣлба на наказа-ния за различни вини, и ако нѣкой възпитаникъ напра-вялъ нѣкакво зло, тутакси му се налагало опрѣдѣленото по-рано наказание. Това било много удобно, но съвсѣмъ механическо-бюрократско; този начинъ на наказанието на-кърнявалъ силно етиката и психологията и билъ много не-справедливъ — даже и мжчителенъ. Напр. Rebelais укорява варварското възпитателно заведение „College Montaigu“.

Grandgousier, като мислѣлъ, че Ponocrat е далъ си-на си въ гимназията Montaigu, получилъ отъ послѣдния слѣдущето писмо: „Недѣйте мисли, че го изпратихъ въ оная гнусна гимназия, която се нарича „Montaigu“. Азъ бихъ прѣдпочелъ да го дамъ между просяцитѣ, и то поради голѣмата суровостъ и гнусота, която виждамъ тамъ. Мно-го по-добрѣ Мавритѣ и Татаритѣ се отнасятъ съ своитѣ осждени прѣстѣпници; по-добрѣ живѣятъ разбойниците въ затворитѣ, а даже и кучетата въ вашата кѣща, откол-кото ония клетници въ това заведение. Ако бѣхъ па-рижки царъ—дяволъ да ме вземѣше—ако не бѣхъ го за-палилъ, и нека въ пламъцитѣ изгорятъ и директорътъ и учителитѣ, които допускатъ, да ставатъ прѣдъ тѣхнитѣ очи подобни варварицини.“ Erazmo di Rotterdam, прочутъ уче-никъ на това заведение, казва: „Наказанията се състояха въ биене и се извършваха съ такава грозна жестокостъ, щото не мож да ти кажа.“—Днесъ вече не е тѣй; защото, споредъ здравата педагогия, виновникътъ се наказва съ наказание, което е съобразно съ неговото прѣстѣпление, съ неговото психическо и физическо състояние, съ него-

вото обществено положение и съ естеството на самата вина. На мѣстото на нѣкогашната тѣсна механичностъ на стѣпи рационална прагматичностъ, на която славни мѣже съ бистрия си умъ и благородното си сърдце отвориха пѣтъ.

Спенсеръ счита, че всѣко наказание трѣбва да е съвсѣмъ естествено слѣдствие отъ самото наказуемо дѣйствие. Мнѣнието си той подкрѣпя съ твърдѣ поучителни примѣри:

Ако едно дѣте падне или си удари главата о масата, то усѣща болка, която за въ бѣдеще ще го направи да бѣде по-прѣдпазливо; ако се повтори подобенъ опитъ съ болка, то дѣтето само ще се научи, какъ трѣбва да се движи. Ако дѣтето се попари на огъня, или допрѣ ржката си до пламъка на свѣщъта, или я турне въ врѣла вода, то попареното мѣсто, което се е причинило по този начинъ, ще му бѣде единъ урокъ, който нѣма да забрави. Ето така той естествено ни разяснява по най-простъ начинъ вѣрната теория и практика на моралното поправление. Както въ физическия свѣтъ тѣлесната рана е естествено слѣдствие отъ незачитането на природния законъ, така и незачитането на моралния законъ трѣбва да има всѣкога своето естествено слѣдствие, което да съотвѣтствува на самото дѣйствие. Затова Спенсеръ говори на челоувѣчеството: Съобразявайте се съ естеството, което всѣко прѣстѣпление на своитѣ закони наказва съ неизбѣжна съразмѣрна реакция: незначително дѣйствие ражда незначителна болка, а по-сериозно — по-сериозна болка. Челоувѣкъ, който вслѣдствие на своята непрѣдпазливостъ се спрѣпне о прага и падне, страдае толкова, колкото му е потребно, да се научи да бѣде за напредъ прѣдпазливъ. Освѣтъ туй трѣбва и това да се вземе прѣдъ видъ, че всички естествени реакции сж корави, непосредствени и толкозъ сигурни, че не могатъ да се избѣгнатъ. Тукъ нѣма тихо загрозяване, нито напомнуване, нито дълги проповѣди, но има само една строга, нѣма, немилосърдна и всѣкога послѣдователна езекуция. Ако едно дѣте се убоде съ трѣнь, ще го заболи; ако ли направи това още веднажъ, ще има сжщото слѣдствие и т. н. до безконечностъ. Въ всичкитѣ свои отношения съ неорганическата природа прѣдъ дѣтето се изпрѣчва това непоколебимо постоянство, което е глухо за всички молби, обѣщания и извинения, и противъ което

нѣма апелъ. На наставленията на единъ такъвъ учителъ дѣтето непрѣменно ще се покорява,—било то дѣте на коронована глава или на бѣденъ работникъ.

Това наставление е важно и ще стане още по-важно, ако помислимъ, че то има значение не само за *дѣтинския* животъ, но и за живота на *по-възрастнитѣ*. Щомъ прѣстане домашното възпитание и щомъ вече нѣма въ къщи нито родители, нито наставници, които да му запрѣщаватъ това или онова дѣйствие, тогава постѣпва социалното възпитание, което съвѣмъ прилича на онова, което въ младитѣ години дѣтето е учило при огъня, при трѣна или при врѣлата вода.

Ако младежътъ, който е встѣпилъ въ живота, губи врѣмето си безразсѣдно и изпълнява своитѣ длѣжности лѣниво и повърхностно, скоро ще го постигне естественото наказание: той ще бѣде уволненъ отъ длѣжността и трѣбва да страда, да прѣнася бѣда и всѣкакви мъчности на релативната сиромашия. Неточниятъ човекъ, който всѣкога занемарява своитѣ дѣла, ще търпи загуба и щета, които сѣ естествено слѣдствие отъ неговата неточност. Търговецътъ, който иска да скуби клиентитѣ си, скоро ще ги загуби, и по такъвъ начинъ ще се тури край на неговата експлоатация. Невнимателниятъ лѣкарь, ако го зарѣжатъ болнитѣ му, скоро ще се поучи, да се труди повече за онѣзи, които му сѣ останали още вѣрни. Сѣщо така се научаватъ лекоумниятъ кредиторъ и хитриятъ спекулантъ по причина на мъчнотиитѣ, въ които ги е хвърлила тѣхната хитростъ, за да разбератъ, че е потрѣбно да бждатъ попрѣдпазители въ своитѣ прѣдприятия. — И така става въ цѣлия животъ на всѣки единъ гражданинъ. Така навѣрно сѣ произзѣзли и българскитѣ пословици: „Паренъ каша духа,“ „всѣко зло за добро“ и пр. Тѣзи пословици не показватъ само, че сѣществувa аналогия между социалното възпитание и между възпитанието, което природата толкозъ рано налага на дѣпата, но отъ тѣхъ може и да се увѣримъ, че това възпитание е така сѣщо и много успѣшно. Това увѣрение ясно е изказано въ катадневния животъ, гдѣто често пѣти слушаме, какъ мнозина признаватъ, че само чрѣзъ скѣпо заплатенъ опитъ сѣ дошли до тамъ, да се откажатъ отъ злинитѣ и отъ необмисленото си поведение,

което сж имали по-прѣди. Когато се касае, да се осжжда дѣйствието на нѣкой разсипникъ или на нѣкой нещастенъ спекулантъ, тогава всѣкога можемъ да чуемъ, че всички съвѣти сж били излишни и че не е могло нищо друго да го изцѣри, а само „горчивиятъ опитъ.“

Тия доказателства сж достатѣчни, да ни убѣдятъ, че природната реакция, която Спенсеръ прѣпорѣчва, е не само най-успѣшното наказание, но и че не може да се замѣсти съ никое друго наказание на свѣта. Който не вѣрва още на тия доказателства, нека погледне явнитѣ несполуки на нашитѣ различни наказателни системи. Отъ всичкитѣ методи на криминалното наказание, които се прилагаха и въвеждаха въ разни форми, никоя не е могла да удовлетвори очакванията на ония, които сж я защищавали. Изкуственитѣ наказания не могатъ да поправятъ виновника, но само уголѣмяватъ злодѣйствата въ многобройни случаи. Само ония частни заведения поправятъ успѣшно възпитаницитѣ си, които се доближаватъ къмъ природната метода, споредъ която виновника всѣкога постигва естественото слѣдствие на неговото прѣстѣпление.

Въ тази метода, споредъ Спенсера, се намира принципътъ на моралното възпитание. Тази метода, както видѣхме, е умѣстна както за *дѣтинския животъ*, така и за живота на *възрастнитѣ хора*; а какъ да не бѣде умѣстна и за живота на *младежа*? — Тя дѣйствително и за него е такава; само родителитѣ и учителитѣ би трѣбвало да гледатъ, щото младежитѣ всѣкога да прѣтърпяватъ сжщинскитѣ слѣдствия на своитѣ дѣйствия, т. е. природни реакции, а не изкуствени и прѣкалени наказания. Родителскиятъ гнѣвъ, остритѣ думи, псувнитѣ, заплашванията и биенето, съ които възнегодувалитѣ родители често пжти наказватъ своитѣ малки грѣшници, не сж истинска природна реакция; макаръ че за такъвъ начинъ наказание не може да се каже, че не е релативно добъръ, т. е. добъръ за такива дѣца, съ който никакъ не може да се излѣзе на глава, нито могатъ да се държатъ стегнато. То сж обикновено дѣцата на такива родители, които сами не сж били възпитани по-добрѣ въ младитѣ си години. Спенсеръ нарича тази метода *варварска*.

Ако такива родители съставляватъ масата на народа

или болшинството на обществото, тогава такива наказания сж даже добри за такива общества; защото варварски дѣца на варварски родители могат само съ варварски методи да се държатъ стегнато. А такива варварски методи, разбира се, най-добрѣ приготвяватъ дѣцата за варварско общество, въ което пѣкъ самитѣ дѣца, когато станатъ възрастни, замѣтятъ своитѣ родители въ традиционалната роль на варварскитѣ наказания, и то въ форма на горделива страсть, лють гнѣвъ, мръсни псувни и бой. Навѣрно, ония прочути педагози и философи, които сж за тѣлеснитѣ наказания, като *Herbart*, *Campe*, *Waitz*, *Beneke*, *Nägelsbach* и др. сж имали на ума такива (варварски) общества и такива дѣца. Но вече *Сократъ* бѣ противъ тѣлесното наказание; той казва така: „Който отъ дума не усѣща, той и отъ тояга нѣма да усѣти.“ *Квинтилианъ* е сжщо противъ тѣлесното наказание, за което много вѣрно говори и *Montaigne*: „Азъ не съмъ виждалъ друго слѣдствие отъ тоягитѣ, освѣнъ да направятъ душата по-нахална или по-злобно упорита.“

Мнозина мислятъ, че не е възможно, да се научатъ дѣцата на послушность безъ прѣчка (бой). Обаче колко струва въ етическо отношение такава послушность, много хубаво казва *Jacobs* съ слѣдующитѣ думи: „Послушность, втѣлпена чрѣзъ бой, е нѣщо животинско и отнима на челоуѣка най-хубавото, каквото има, т. е. съзнанието за доброволното подчинение на закона. Затова старитѣ народи биеха само своитѣ робе.“

Азъ отъ какъ съмъ учителъ или възпитателъ (едното съ другото събрано ставатъ 30 години), не съмъ употребилъ жестокость или бой нито въ кѣщи като частенъ учителъ, а още по-малко въ училището като държавенъ учителъ. Но при всичко това трѣбва да призная, че ученицитѣ ми бѣха послушни и добри, та нѣмаше отъ тѣхна страна за мене никаква неприятность, а още по-малко грубиянство. Напротивъ, азъ видѣхъ у другаритѣ си въ различни заведения, гдѣто служихъ, че тия жестоки постѣпки всѣкога намѣрваха жестокъ отзивъ. Истина е и ще си остане такава, че просвѣтени членове на просвѣтено общество не ще изразяватъ своето недоволство по такъвъ грубъ начинъ, но ще употребяватъ по-благн, а пѣкъ доста силни мѣрки при своитѣ възпи-

танници, като прѣдполагамъ, че тѣ не влизатъ въ горѣпоменѣтата категория. (А. Б.)

Спенсеръ, като иска да разясни разликата между природната реакция и изкуствената, посочва нѣкои примѣри също при *младежското възпитание*, отъ които произлизатъ и нѣколко практически съвѣти. Той казва: Прѣди малко врѣме слушахъ често пѣти, че укоряватъ въ съседната къща едно младо момиче, което почти никога не е бивало приготвено въ опрѣдѣленото врѣме, да отива на катадневната разходка. Това дѣте имаше такъвъ нравъ, щото въ всеѣко забавление и при всеѣка работа бѣше разсеѣано, забравяше всичко, и по такъвъ начинъ не бѣше никога готово, когато другитѣ излизаха на разходка; гувернантката и другитѣ дѣца всеѣкой пѣтъ трѣбваше да чакатъ, до като се приготви това немарливо дѣте. Майката строго го укоряваше за тази му немарливостъ. Но Спенсеръ ѣ напомнилъ слѣдущето: „Майко, твоята възпитателна система не струва. Укоряването тукъ не е природно наказание. Дѣтето е немарливо и неточно“. Какъ може този недостатѣкъ да се накаже въ катадневния животъ? — Да се губи нѣкаква благодатъ. Нито парахода, нито желѣзницата не чака неточния пѣтникъ; най-добритѣ стоки на пазаря и най-добритѣ мѣста въ театра и концертния салонъ се разграбватъ отъ ония, които сѣ точни. Ако нѣкой не ги намѣри, то загубата всеѣкога ще излѣкува неговата неточностъ. Да ли нѣма такава една загуба, която да излѣкува също неточността и немарливостъта у дѣтето? — Ако дѣтето въ опрѣдѣленото врѣме не е готово за разходка, нека си остане въ къщи, а съ това ще загуби забавлението.

Другъ примѣръ е слѣдущия: Дѣтето притежава кутийка съ разнообразни играчки, които подиръ всеѣка игра оставя разпрѣснати по земята. Майката щомъ види това, заповѣдва на слугинята, да събере нѣщата (играчкитѣ). Спенсеръ пакъ казва: „Майко, твоята възпитателна система не струва! Естествено слѣдствие на този безпорядѣкъ е, да се наредатъ нѣщата подиръ играта, но това трѣбва да направи самото дѣте“.

Дѣцата обичатъ да трошатъ и да губятъ нѣщата, които имъ се даватъ. Напр. момчето, като отрѣже прѣчката, загубва ножчето. Спенсеръ казва: Въ този случай не бива

тутакси новъ ножъ да се набави, но трѣбва да се каже на дѣтето: „Ти не пазишъ нѣщата, които ти се даватъ и които само съ пари могатъ да се набавятъ, за това нѣма вече нищо подобно да ти се даде въ ржцѣтъ!“ Това е естественото наказание, което ще вразуми дѣтето по-скоро, отколкото една дълга проповѣдь или даже биение.

Друго дѣте пъкъ нарочно скжсва облѣклото си; трѣбва да го накажемъ по слѣдуещия начинъ: „Това облѣкло би можалъ да го носишъ още дълго врѣме, ако да не бѣ го скжсалъ; но понеже ти си го скжсалъ вече отъ инатъ, само да се снабдишъ съ ново, то нѣма такова да видишъ до тогава, до когато щѣше да трае още това облѣкло; а тъй като то е сега раздрано, то не бива да излизашъ на разходка, нито на гости.“

Тѣзи нѣколко примѣри доказватъ, че когато се опрѣдѣля наказанието, изисква се не само просто одумване, но и логическо мисление. Много лесна работа е, подиръ всѣко едно злодѣяние да псувашъ или да взимашъ даже пръчка и да биешъ виновника; но въпросътъ е, да ли такива наказания сж природенъ „адекватъ“ на самото дѣйствиe и да ли съ тѣхъ се постигва цѣльта?

Единъ баща давалъ наставления на възрастния си и разваленъ синъ за нѣкаква вина и употребявалъ при туй всичката си морална индигнация, като се поставялъ въ една грандиозна поза. Синътъ го слушалъ до едно врѣме съвѣсмъ равнодушно и апатично се държалъ, като че ли това не се отнасяло до него, а най-подиръ му отговорилъ съвѣсмъ мирно и хладнокрѣвно: „За днесъ стига толкозъ; утрѣ можешъ да продължавашъ“. Подиръ това той се обърналъ и оставилъ баща си—проповѣдникъ усамотенъ въ стаята. — Така ми разказваше самия баща (Пловдивчанинъ), който се много оплакваше за сегашнитѣ нему неприятни врѣмена и прославляваше старитѣ врѣмена, когато бѣхме още подъ турското иго и когато тоягата немилостиво постигваше и голѣмия и малкия.

Слѣдствията отъ природнитѣ наказания сж всѣкога ползотворни; чрѣзъ тѣхъ дѣтето може още отъ рано да се сдобие съ опрѣдѣлени понятия—тъй да кажемъ—за причината и слѣдствието. Естественото наказание, наложено по логически начинъ, отваря очитѣ на дѣтето, и то самѣ

захваща да мисли и заключава по слѣдущия начинъ : ако ли направа това, тогазъ ще ме сповети еди какво си.

И това е добръ, за което и Лессингъ казва: „Най-голѣмата грѣшка, която се случва при възпитанието е тази, че младежитѣ не се навикватъ да поразмислюватъ“.—Онова дѣте, което се възпитава така рационално, ще има прѣзъ живота си правилно поведение, понеже е изучавало правилата по естественъ и достѣпенъ нему начинъ, а не по сухъ педагогически методъ прѣзъ нѣкакви изкуствени, а нѣкога и нечеловѣчески наказания, въ които никога нѣма да забѣлѣжи чистата етическа идея на справедливостта. Отъ само себе си се разбира, че при такива наказания отношенията между дѣцата и родителитѣ не сѣ такива, каквито би трѣбвало да бѣдатъ.

Това само е още въпросъ : какъ трѣбва тази метода на естествена реакция да се употрѣбява при по-крупнитѣ прѣстѣпления? На това Спенсеръ отговаря тъй : Прѣди всичко ако при възпитанието на дѣцата отъ младитѣ години постѣпвате така, както го изисква тази отъ Бога опрѣдѣлена метода, тогава крупнитѣ прѣстѣпления не ще се извършватъ толкозъ често; но ако ли се извършватъ, трѣбва да постѣпите по начинъ, който е най-естественъ. Да вземемъ напр. кражбата. Какво нѣщо е естественото слѣдствие отъ кражбата? Първо трѣбва да се възнагради щетата, т. е. или трѣбва откраднатиятъ прѣдметъ да се повърне обратно, или ако е похарченъ, да се набави другъ отъ сѣщата стойностъ. Това трѣбва да направи дѣтето съ собственитѣ си пари, които му се даватъ като подарѣкъ, за да спестява, или трѣбва да се отниматъ отъ неговитѣ нужди, като му се откъне нѣщичко, тъй щото дѣтето да усѣти. Това е първото непосредствено слѣдствие; а посрѣдственото и най-мѣчно ще бѣде това, че дѣтето вслѣдствие на това прѣстѣпление губи наклонността и любовта на родителитѣ си. И разбира се, остротата на това жило, че е паднало въ немилостъ прѣдъ възлюбленитѣ си баща и майка, ще усѣти само онова дѣте, което е възпитано по такъвъ начинъ, както го изисква рационалната педагогическа система. А у дѣтето, което расте при непрѣстанны псувни и бияния, ще бѣде посрѣдственото или непосредствено слѣдствие на кражбата пакъ бой,

който единствено го застрашава, защото се отнася до неговата кожа, която самá му служи като „усѣтителенъ“ органъ.

Слѣдователно методата на естествената реакция може да се приспособява и на по-легки и на по-тежки наказателни дѣйствия; тя е единствената, която ще отмахне за всѣкога лошата кора отъ младитѣ сърдца. Явна истина е, че суровостта всѣкога ще ражда суровости, а истънчеността — всѣкога истънчености. Такива дѣца, къмъ които родителитѣ или учителитѣ се отнасятъ безъ всѣко сърдце, не ще иматъ никога и сърдца. Както въ държавата, така и въ училището и въ сѣмейството твърдятъ деспотизмъ подпомага, да се увеличаватъ прѣстѣпнитѣ дѣла и злодѣйства, които той иска да затъпче. *John Locke* казва: „Голѣмата строгостъ на наказанието нанася по-голѣми злини въ възпитанието, отколкото мекостта. И азъ мисля, че ония дѣца, които сж най-много бити, рѣдко ще станатъ добри хора.“ Сжщото утвърждава и Спенсеръ, и въ съгласие съ него *Rogers*, свещеникъ въ Пентонвилския затворъ, наводня нѣколко факти, като казва, че ония млади злодѣйци, които бѣха чрѣзъ биение наказвани, скоро дойдоха назадъ въ затвора. Не ще съмнѣние, че моралътъ само тогава ще се подигне, когато не само умътъ се избистря, но когато при възпитанието се дѣйствува сжщо и върху чувствуванието — върху сърдцето. Че това може лесно да се нареди, посочва *De Amicis* въ прѣкрасното си съчинение „*Il Cuore*,“ въ което трѣбва да проникне съ всичката си душа всѣкой единъ баща и учителъ, които не бива да мислятъ, че сж рѣшили вече задачата си, като сж втѣлпили въ главитѣ на своитѣ възпитаници колкото е възможно повече абстрактни математически формули, исторически години, имена на растения и форми на неправилнитѣ латински и грѣцки глаголи, а *сърдцата* имъ сж оставили пусти като Сахара или хладни като полярния ледъ. Ако при такова сухо и абстрактно възпитание се покаже нуждата за наказание, тогава, разбира се, друго наказание не ще бѣде умѣстно, освѣнъ изкуственото, механическо, физическо наказание, което никога не е подигнало морала, нито ще може нѣкога да го подигне.

По начина на наказанието съ Спенсера се съгласява сжщо и Руссо (*Rousseau*), този прѣкаленъ обожателъ на

природата. Той казва: „На дѣтето не трѣбва никога да се зададе наказанието като наказание, но трѣбва всекога да му дохожда като естествено слѣдствие на неговото злодѣяние.“ Руссо привожда много примѣри въ своя „Емил“, за което съчинение впрочемъ ще кажа, че не може да се счита като абсолютенъ ръководителъ при възпитанието. *Г. А. Линднеръ*, моя покоенъ бившъ учителъ по философическата пропедевтика въ *Celje (Cilli)*, много добръ каза въ една отъ лекциитѣ си: „Възпитанието *à la* Руссо (*Emile*) не е подходяще даже и за княжчета.“ Но че има отдѣлни хубави възпитателни идеи въ „Емил“, затова не ще никакво съмнѣние.

Философътъ Кантъ (*Kant*) е партизанинъ на естественото, а не на изкуственото наказание; той казва, че онова наказание е наистина естествено, което човекъ самъ си привлича чрѣзъ своето поведение. Както Спенсеръ, така и Кантъ отхвърля физическитѣ наказания, които му служатъ само за допълнение на моралнитѣ. Той казва: „Физическитѣ наказания трѣбва само да сж допълнение на моралнитѣ; ако послѣднитѣ наказания не помогнатъ нищо и се пристѣпни къмъ физическитѣ, то пакъ чрѣзъ тѣхъ нѣма да се образува никакъвъ добъръ характеръ.“ Такива наказания, споредъ Канта, раждатъ рабски нрави (*indoles servilis*).

Хербартъ също въ съгласие съ Спенсера говори: „Педагогическитѣ наказания се стремятъ, да се допржтъ, колкото е възможно, по-тѣсно до естественитѣ слѣдствия на дѣйствиата.“ На друго мѣсто пакъ говори: „Педагогическото наказание трѣбва, колкото е възможно, да избѣгва позитивното и своеволното, а да се придружава, колкото е възможно, къмъ естественитѣ слѣдствия на човѣческитѣ дѣла; защото тукъ трѣбва възпитанието много рано да се упѣти къмъ такава посока, въ която той, при по-голямъ опитностъ и при повечко поврѣди, да може самичкъ да намѣри пѣтя.“ Също като *Herbart* говори и *Niemeyer*: „Безъ всеко съмнѣние трѣбва прѣди всичко да се прѣпорѣчватъ и по-често да се прилагатъ ония наказателни срѣдства, които най-много се доближаватъ къмъ естественитѣ слѣдствия на дѣйствиата: тѣ сж подражание на природата!,,

Bain се присъединява, колкото се отнася до наказа-

нието, съвсѣмъ къмъ принципа на прочутия *Bentham*, който е наредилъ своята наказателна система така, че отъ нея ясно се вижда, че иска да се даде чръзъ наказанието длъжимия атрибутъ на идеята на справедливостта, и наказанието да поправи виновника, а другитѣ да заплашва. Неговата дефиниция за цѣльта на наказанието е точна и основна; той подробно различава ония случаи, които изключватъ всѣко наказание, отъ ония, които трѣбва да се наказватъ. Въ самитѣ наказания той прави тънки психологически различия, които сж далечъ отъ всѣкой неприроденъ и абстрактенъ доктринаризмъ.

Ziller сжщо разсѣждава много трезвенно за наказанията. И той е противъ ония наказания, които *Спенсеръ* нарича „варварски“ като пише: „Не само трѣбва да се изключатъ строгитѣ степени за наказанието изобщо — което за жалость много късно се разбра въ самата теория —, но и старо и срѣдне-вѣковната суровостъ на тѣлеснитѣ наказания трѣбва да отпадне даже и при най-младитѣ дѣца.“ На друго мѣсто той говори много добръ, че наказание, което не прави никакво впечатление, е безцѣлно.

Nägelsbach въ отношение къмъ наказанието е единъ педагогъ отъ по-остъръ тонъ. Азъ не мога никакъ да се присѣдиня къмъ него, като той утвърждава на първо мѣсто, че наказанието има двойка цѣль: отмъщение и страхъ.

Като на единъ педагогъ би приличало да му бжде първата и най-висока цѣль *поправителна*; а отмъщението и страхътъ трѣбва да бжде — както казва много хубаво *Bethe* — цѣльта на наказанието въ войската и въ държавата, а никакъ въ училището и сѣмейството. — Той (*Nägelsbach*) защитава и тѣлесното наказание, понеже е ужъ оправдано чръзъ *consensus gentium*. Това е истина, но азъ прибавямъ „*rudis consensus*“*), което не може никога да се счита като една санкция на всичкитѣ чловѣчески духове. И азъ признавамъ, че тѣлесното наказание е нужно, но само за грубо общество, за което Римлянинътъ е ималъ названието „*rudis*“; но сега става въпросъ: трѣбва ли чловѣкъ да стои прѣзъ всичкитѣ вѣкове на сжщата ниска степенъ, дѣто кнутътъ владѣе, или пъкъ трѣбва да се стре-

*) „Грубо“ съгласяване (на народитѣ).

ми къмъ по-висока степенъ? — Nägelsbach, споредъ менъ, като защитникъ на тѣлесното наказание, има само донѣйдѣ право, понеже има наистина случаи, дѣто учителятъ получава дѣца, които вслѣдствие на съвсѣмъ непедагогически и даже брутални постѣпки въ разни сѣмейства, стоящи на една ниска степенъ, сж затѣпли за всѣко по-тъмко морално наказание; такива дѣца дѣйствително учителятъ може само съ остри педагогически сръдства да обуздае и да ги направи послушни и съ добро поведение. Но сжщинскиятъ учитель-педагогъ ще настоява, да избави такива ниско стоящи въ морално отношение сжщества отъ ония мрачни низости и да ги докара до по-високо морално положение, дѣто ще може успѣшно и безъ остри педагогически сръдства да дѣйствува, да възпитава и да обучава. Тѣлесното наказание въ нѣкои случаи може да е потрѣбно; но то трѣбва да става все по-малко нужно, а най-подирѣ даже и излишно.

Трѣбва да се признае обаче туй, че Nägelsbach много умно и внимателно приспособява своитѣ наказания на отдѣлни наказателни дѣйствия и че той признава, макаръ мълчишкомъ, поправителната цѣль на наказанието, защото казва, че тѣлесното наказание трѣбва да дѣйствува на *сърдцето*, а не на — месото.

Да свърша сега своя кратъкъ прѣгледъ съ единъ отъ най-прочутитѣ педагози на всичкитѣ вѣкове — *Jan Amos Komensky*. За него, като педагогъ отъ най-чисто качество, наказанието има само поправителна цѣль, — което е напълно естествено; то е лѣкъ, който се дава на болния съ чистота и откровеностъ, за да оздравѣе. Той казва: „Наказанието трѣбва безъ тревоги, безъ гнѣвъ и умраза да се извършва съ такава чистота и откровеностъ, щото онзи, на когото се налага, да разбере, че наказанието се извършва съ бащинска грижа за неговото добро; и той трѣбва да го приеме съ сжщото увѣрение, както се приема въ болестта единъ горчивъ хапъ, който лѣкарьтъ е прѣдписалъ.“ Сжщо и Коменски не одобрява строгитѣ наказания, които споредъ него трѣбва да се употребяватъ рѣдко, въ изключителни случаи и всѣкога тѣй, щото строгостта да бжде, колкото е възможно, проникната отъ любовъ или отъ етическа идея на благоволенieto. Той ни дава една пласти-

чна картина, какъ трѣбва да се наказва; той пише така: „Кой е виждалъ нѣкога, че златаринътъ съ самото биене може да изработи нѣкое хубаво произведение? Такова едно произведение може по-лесно да се получи чрѣзъ лѣене, отколкото чрѣзъ чукане; но ако остане нѣщо излишно или не нужно да виси отъ страна на прѣдмета, то художникътъ нѣма да удари съ чука върху него, а ще се старае, да го отклони съ тънъкъ инструментъ, или ще го отпили, или съ клѣщи ще го отстрани; а най-подиръ още ще изгладя тази частъ. Ний тогава да не мислимъ, че човекътъ, който е lika прилика на живия Богъ — същество разумно, да се възпитава и усъвършенствува чрѣзъ слѣпа грубост.“ Каква висока истина се крие въ тия прѣкрасни думи! —

Тѣй като вече споменахъ, какво учятъ етиката и педагогията за наказанието и приведохъ мнѣнията на нѣкои прочути философи и уважаеми педагози, нека ми бѣде позволено, да спомена още нѣкои случаи отъ наказанието и неговото дѣйствиe върху ученицитѣ отъ своята 25-годишна учителска практика.

Когато е трѣбвало да се наказва, искрено признавамъ, че всѣкога съмъ считалъ тази задача за мъчна и неприятна. Още като бѣхъ домашенъ учителъ, прѣди да постѣпя въ университета, имашъ работа съ възпитаници отъ различни сѣмейства: чиновнически, търговски, по-богати, по-бѣдни, аристократически, военни и пр. Тогава е трѣбвало да вземамъ всѣкога прѣдъ видъ общественото положение и домашното възпитание на младия възпитаникъ, също и неговата индивидуалностъ, което е главно нѣщо при оцѣняването вината, и съобразно съ всичко това да наложа наказанието; чрѣзъ което да мога да сполуча цѣльта, а не да отиде, както казватъ „на вѣтъра“. Сетнѣ като станалъ учителъ, трѣбва да призная, че всѣкога ми е било по-легко да обучавамъ, нежели да възпитавамъ, и то сигурно тогава, когато се касаеше до наказанията. При това трѣбва да бѣдешъ душевно спокоенъ; въ афекта или даже въ страстѣта да наказвашъ ученика, това е всѣкога лошо, понеже наказанието ще бѣде прибързано и извънредно несправедливо. А психологически е много мъчно, да запазишъ душевното равновѣсие, като имашъ прѣдъ очитѣ си грубото нарушение на правилника или на закона; а то е толкова

по-тежко, колкото по-топло морално чувство притежавашъ. Съвсѣмъ хладнокрѣвно, съгласно съ мнѣнието на отлични педагози, учителътъ не бива никога да наказва; но трѣбва да бѣде проникнатъ отъ морална индигнация поради дѣйствието, което трѣбва да се накаже. Но щомъ чловѣкъ е морално индигниранъ, той ще стане—особено ако има поживъ темпераментъ—повече или по-малко възнегодуванъ, и тогава много лесно ще се разклати душевното равновѣсие. А сега трѣбва да опрѣдѣлишъ наказанието, което да бѣде естествена реакция на самото дѣйствие и съобразно съ индивидуалността на наказуемия, за да може дѣйствително да го поправи, а при това тоже неговитѣ другари да черпятъ отъ него морална полза.

Въ университета слушахъ съ голѣмо наслаждение и съ особенъ интересъ хубавитѣ прѣподавания по педагогия, психология и етика, и прѣпълненъ съ хубави науки и идеи встѣпихъ на практическата почва — да учителствувамъ. Не се мина много врѣме, и азъ усѣтихъ мъжнотията, да се прилагатъ спечелинитѣ науки и идеяли върху отдѣлни конкретни случаи въ училището, и тогава захванахъ да разбирамъ думитѣ на *Goethe*: „Никога и нигдѣ нѣма да ги съединишъ, никога и нигдѣ *свѣтътъ и идеялътъ*“.*) Когато успѣхъ съ наказанието да вникна до сърдцето и да поправа виновника, всѣкога усѣщахъ и усѣщамъ радостъ и вѣтрѣпно спокойствие.

Между множеството случаи ще забѣлѣжа само единъ:

Бѣха се доближили изпититѣ въ Пловдивската мъжка гимназия прѣзъ 1886 год. Тогава врѣмената бѣха бурни, която бурностъ се отразяваше и между ученицитѣ. Както казва Шиллеръ въ своитѣ „Разбойници“: „Гдѣто всички обичатъ, тамъ Францъ не може да мрази“; така би могло да се каже *mutatis mutandis*: „Гдѣто всичко се вълнува, тамъ и Иванъ не може да бѣде спокоенъ.“ Затова имавме наредъ нѣколко ученически бунтове, и едвамъ единиятъ се потушва, вече другиятъ пониква. Тогава нѣкои отъ другаритѣ ми искаха да прилагатъ принципа на заплашването и на отмъщението, защото въ бурнитѣ врѣмена тѣ имаха и

*) Nie und nirgends wirst du sie vereinen.
Nie und nirgends Welt und Ideal “

лични разправии съ отдѣлни бурни духове. Но повечето отъ тѣхъ сѣ забравили, че тукъ трѣбва да има и естествено наказание; а кой е този способъ? Може да бѣде двойкъ: или да се подѣйствува на ученицитѣ, да се успокоятъ духоветѣ, чрѣзъ различни наставления, при които се при-воздаватъ примѣри отъ подобни епохи у други народи, или—което е още по-естествено—ако не искатъ да се навикнатъ на реда, да се турятъ въ такова положение, дѣто има строгъ редъ. Примѣри за развълнувани духове е имало и въ Германия въ врѣмената на освобождението (*Freiheitskämpfe*), когато студентитѣ забравиха всичко, което отговаря на тѣхната задача, а се заловиха само съ политически идеи и съ младежско въодушевление защитаваха идеала на свободата и на съединението на Германия. Но тия духове се успокоиха, като се взеха съответствуещи мѣрки, които мѣрки сѣхшитѣ духове въ послѣдующитѣ фази сами удобряваха. Втората отъ споменатитѣ мѣрки — по *принуждение да се научи на редъ* — се прилагаше сирѣмъ възбунтуванитѣ ученици на Пловдивската и други гимназии по такъвъ начинъ, като се взеха нѣкои въ *редоветѣ на войската*. Съ това се удовлетворяватъ въ извѣстна смисълъ и педагогическата страна на въпроса и законитѣ на страната, които се касаятъ до новобранцитѣ.

Още единъ примѣръ, който не е толкозъ отъ общъ характеръ, но се касае лично до мене. Като се раздадоха свидѣтелствата въ края на учебната 1886/87 год., между стотина мои ученици се намѣри единъ — Б., който не бѣше благодаренъ отъ бѣлѣжката си по психологията. Той, като получи свидѣтелството, потърси единъ удобенъ случай, дѣто може самъ да се срѣщне съ менъ на коридора; и ед-вамъ захвана своята интерпелация, дохожда подиръ него единъ отъ другаритѣ му Г. и като чу, по какъвъ начинъ Б. се расправя съ мене, възмути се и се изпрѣчи насрѣща му съ думитѣ: „Какво е това безобразие, което вършишъ? Нимá не знаешъ, че ти си единствения въ класа, който никога не бѣ приготвялъ урока си, и затова лопата ти бѣлѣжка е напълно справедлива!“ Послѣ Г. се обърна къмъ мене съ думитѣ: „Моля Ви се, господинъ учителю, извинѣте за безпокойствието, което той Ви е направилъ, а азъ самъ ще се разправя съ него.“ — Велѣдствие

на това азъ си отидохъ ; по какъвъ начинъ се разправи-
ха, не зная. — Съ този случай азъ искахъ само да посо-
ча, че щомъ се постъпва справедливо съ ученицитъ, то и
ония, които мислятъ, че сж онеправдани, ще намърятъ
нужднитъ съвѣти между самитъ си другари. И това е
единъ видъ—да не кажемъ—естествено наказание за уче-
ника, но е морално удовлетворение за учителя. (А. Б.)

И така свършваме. Ний желаяхме, споредъ слабитъ ни
сили, да разяснимъ отъ етическа и педагогическа гледна точ-
ка тоя толкозъ важенъ въпросъ за наказанието. Прѣдста-
вихме тукъ, какъ мислятъ по този въпросъ нѣкои отъ про-
чутитъ философи и педагози, и разправихме два случая,
единъ общъ и единъ частенъ, отъ собствената учител-
ска практика. Отъ всичко това произлиза, че родителитъ
и възпитателитъ трѣбва всѣкога сериозно да обмислятъ на-
казанието, а никога да не наказватъ така необмислено. Из-
вѣстно е, колко мъчно нѣщо е възпитанието ; но и никой
нѣма да откаже, че то е възвишена задача. Да възпитава
и обучава знае по своему и единъ старши или фелдфе-
белъ, но знае по своему и единъ Herbart или единъ Lind-
ner. Разликата е тази, че първитъ искатъ да възпитава-
тъ душевни *робе*, защото и самитъ сж такива : а вторитъ два-
ма възпитава-тъ душевно *свободномислящи*, понеже и са-
митъ сж душевно свободни и просвѣтени ; тѣ познаватъ
душевния животъ и знаятъ високитъ етически идеали.

Макаръ че възпитанието е мъчна задача, то пакъ ще
си остане, до като има чловѣчески родъ, една отъ най-
величественитъ, най-възвишенитъ и най-светитъ задачи,
които може чловѣкъ да си прѣдстави. И дѣйствително пра-
во има Renan, като казва : „Въпросътъ за възпитанието
е за модернитъ общества единъ въпросъ за *животъ или*
смъртъ, единъ въпросъ, отъ който зависи бъдещето.“

За това бѣ първото напомнювание на колонията, коя-
то устрои Пеннъ : „Educate the people!“ (Възпитавайте
народа!) А възпитанието на народа трѣбва да се захваща
отъ дѣцата, както това много хубаво е посочилъ Tholuck
съ своето изрѣчение : „Изъ дѣтската стая се управлява
свѣтътъ.“ И послѣдното завѣщание, което Вашингтонъ е
оставилъ на смъртното си лѣгло, като залогъ на своя на-
родъ, бѣ : „Educate the people!“

Съдържание.

	Стр.
Прѣдисловие	5
Въведение	7
Какво нѣщо е наказанието	9
Коя е цѣльта на наказанието	11
Какъ трѣбва да се наказва	14

ОТВѢСНО ПИСМО.

Обще извѣстенъ е фактътъ, че се умножаватъ днесъ въ значителенъ размѣръ оплакванията на лѣкарнитъ отъ искривяването на гърба и отъ късогледството на ученицитъ. По тая причина надлежитъ вържове постоянно се грижатъ, да изнамѣратъ подходящи сръдства, съ които би могли да се прѣдвардятъ тия злини. Отъ тия стрѣмления се е развила постепенно «училищната хигиена», която обръща вниманието върху всичко, каквото подпомага тѣлесното благосъстояние на дѣцата вътрѣ въ училищнитѣ помѣщения. Кolkото се касае до построяването на училищата, до училищнитѣ скамейки (чинове) и пр. станаха дѣйствително забѣлжителни подобрения. Но при всичко това ония училищни болѣсти не се намалиха. Медицинскитѣ прѣгледвания указаха като главна причина на това явление лошия начинъ на сѣденето при писуването въ училището и у дома. А особено се доказа, че употребляемото *полегато писмо* нарочно подпомага развитието на споменатитѣ болѣсти. Този фактъ даде поводъ на мнозина лѣкари и учители, да направятъ опити съ *отвѣсното писмо*. Направенитѣ опити указаха слѣдущитѣ прѣимущества на отвѣсното писмо:

Отвѣсното положение на писмото принуждава дѣцата да държатъ тѣлото и главата изправени; така не могатъ да се облъзватъ гърдитѣ на чина, нито може да се появи късогледството, защото се пази едно цѣлесобразно разстояние на очитѣ отъ плоскостта, върху която се пише.

Отвѣсното писмо е поради по-проститѣ букви по-ясно, по-прѣгледно и по-четливо отъ колкото полегатото писмо, а при това не по-малко гъбаво и т. н. Правилното държане на тѣлото, както се упражнява при писането, прѣминава тоже на другитѣ уроци и улеснява така надзора надъ ученицитѣ. Освѣнъ това проститѣ форми на отвѣсното писмо по-лесно се изучаватъ.

Различни правителства, като уважаваха справедливо тѣзи факти, постановиха вече, да се въведе отвѣсното писмо въ училищата; други нѣкои правителства — както напр. българското — допуснаха, да се правятъ опити съ това писмо. Тѣзи опити на нѣкои гимназии и класни училища взлѣзоха много сполучливи и не ше съмняване, че скоро ще влѣзе отвѣсното писане на всекъдѣ въ употребление.

УЧЕБНИЦИ ПО ОТВѢСНОТО ПИСМО.

Ръководство за употреблението на отвѣсното писмо съ 5 картини, прѣставляящи начина на сѣдене при писането и съ таблица на отвѣсно писани букви. Цѣна 50 стот.

Книжки (тетрадки) за отвѣсно писане, съ прѣдписани при-мѣри по 3 — 5 реда на всяка страница; брой 1, бр. 2, бр. 3, и бр. 4, по 10 стот.

Таблица (литографирана) съ малки и главни отвѣсни букви и цѣли думи. Цѣна 10 стот.

 Намירатъ се за проданъ въ книжарницата «Пчела» на Луи Безеншекъ въ Пловдивъ.

КНИЖАРИЦА „ПЧЕЛА“

НА

ЛУЙ БЕЗЕНШЕКЪ

Площадъ «Князь Борисъ» № 1. ПЛОВДИВЪ. Площадъ «Князь Борисъ» № 1.

*Има за продажъ между прочемъ и слѣдующитѣ собствени
издания:*

- Д-ръ А. Рудолфъ.** Мария Луиза, биография на първата
българска княгиня (съ 20 иллюстрации) лев. 1·80
- А. Безеншекъ.** Етика или правоучение . . . лев. 2·—
- „ — Спание и сънуване (двѣ сказки въ Учител-
ска Дружба) . . . лев. —·50
- „ — Югославянски Гласникъ (съ много иллю-
страции) . . . лев. 2·—
- А. Буковски.** Книжовни книжки. Ръководство, какъ може
да се живѣе просто, щастливо и економично. лев. —·70
- Д-ръ Янковъ.** Ключъ на всеобщата история (456 стр.)
Цѣната отъ лева 2·50 е намалена на лев. 1·—
- А. Безеншекъ.** Българска стенография частъ I . . лев. 2·50
- „ — „ „ „ II . . лев. 2·50
- „ — Българска стенографическа читанка . . лев. 1·50
- А. Буковски—Безеншекъ.** Цѣлно практическо и тео-
ретическо ръководство по нѣмски езикъ въ 4
части по 2 лева —, а заедно подвързан лев. 6·—
- Д-ръ Вайгандъ.** Македония е българска . . . лев. —·30
- Х. и К. Щкорпилъ.** Могили. Наметници изъ Българско
(съ 70 иллюстрации) . . . лев. 2·50
- „ — Крашки явления въ Вългария (иллюстров.) лев. 1·—
- А. Букорещлиевъ.** Двѣ китки отъ български народни
пѣсни (ноти за мъжки и смѣсенъ хоръ). лев. 2·—